

Milí přátelé,

snad se Vám tento dopis dostane ještě včas do rukou, abyste se mohli připravit na příští pondělí, tj. 2. dubna, kdy se sejdem opět k svým filosofickým meditacím. Uvádím zde text dalších paragrafů, který přečtu a v případě *sanae mentis* snad ještě rozvedu.

§ 6. Diferencovanost reality

Jelikož nemáme důvodu se domnívat, že veškero jsoucno je rozděleno na vesmírné útvary, mezi nimiž by byla propast nepřeklenutá naprosto žádnými (materiálními) vztahy, a zvláště protože se obíráme především kosmem, v němž žijeme, můžeme mít za to, že každá věc, každý proces i část procesu souvisí s úhrnem všech ostatních věcí i procesů spleť nejrozmanitějších vztahů. Rozmanitost těchto vztahů zasahuje však dále a hlouběji než k pouhé jejich formě, k jejich formální struktuře; vztahy ty nejen že nejsou totožné, ale jsou i rozličné úrovně důležitosti a centrálnosti. Jejich důležitost, podstatnost či nedůležitost (perifernost) není přirozeně dána prostě jejich formou, jejich vlastní, vnitřní strukturou, ale je přinesena teprve situací (v situaci), tj. poměrem, zařazením těchto vztahů do určité struktury, kterou lze zvláště vyznačit a odlišit od jiných a které říkáme právě věc nebo proces. Konkrétní vztah je pro určitou situaci podstatný, uvádí-li do ní věc či proces, bez něhož by situace nebyla tím, čím je; jímž se situace právě vyznačuje; který je od ní neodlučitelný, tedy který k ní nutné a podstatně patří. Takový vztah je naopak nepodstatný a nedůležitý, uvádí-li do situace proces nebo věc, která je pro ni postradatelná, přebytečná, odlučitelná bez nebezpečí, že by její odloučení znamenalo podstatné narušení vlastní její struktury; věc, která je přítomná náhodou, tj. nikoli z vnitřní nutnosti a nepostradatelnosti; věc, která nebyla pojata do situace jako její *conditio sine qua non*, nýbrž která se připletla odněkud z vnějška, z příčin situací a její struktury nevlastních. Tím není ovšem naprosto řečeno, že nepodstatná věc, resp. nepodstatný vztah jsou kvantitativně nepatrné a objektivně zanedbatelné. Mohou být naopak materiálně neobyčejně mohutné a objektivně (tj. zvenčí) mohou být do situace mimořádně pevně, ba tvrdě až brutálně zasazeny. Přesto však k ní podstatně nepatří, nejsou s ní organicky, vnitřně, významně spjaty.

Je ovšem třeba se ptát, čím je určen okruh toho, co je věci, procesu, situaci vlastní, neboli co je kritériem vnitřní sepnutosti a tím konec konců i jisté autonomie příslušné struktury. Je také třeba se ptát po lokalizaci a povaze mezí, které dělí vlastní od nevlastního, vnitřní od vnějšího; též po principu, který zakládá ono rozvrstvení od centrálního přes podstatné až k perifernímu a konečný k docela vnějšímu a cizímu.

Určitého pokroku dosáhneme zavedením pojmu „organizovanosti“. Podstatné, vnitřně nutné a významné, vlastní je to, co bylo ve smyslu nějakého principu zorganizováno, sjednoceno, stmeleno; nevlastní, cizí a nahodilé (vnitřně, tj. z vnitřní, autonomní perspektivy nahodilé) je to, co buď zůstává trvale mimo sféru této organizovanosti anebo co do ní zasahuje z venčí, zbytečně, zanedbatelně, a pakliže nikoli objektivně zanedbatelně, tedy alespoň rušivě, napříč, neorganicky.

Je patrné, že při organizování (procesu organizace) je předpokladem polarita organizovaného materiálu a elementu organizujícího. Na jedné straně navršení, směs,

mechanická kombinace, rozdrobenost, chaos (pokud jde o úroveň příští organizace), změt původního materiálu, na druhé straně pak pořádací princip, plán, systém, učleněnost, sjednocenost, funkčnost, řád, zapojenost materiálu organizovaného. Zde také vystává požadavek charakterizace vrstevnatosti organizačních okruhů a tím v posledu požadavek kvalifikace organizačních center.

Jedna věc pak je zřejmá: realita není ve všech svých složkách stejné úrovně; není jedním, není nediferencovanou jednotou; není ani jednotně hierarchizována. Její rozvrstvenost nejde přes kosmické okruhy, nýbrž přes individuální organizační centra. Její organizovanost není jednou provždy dána, není statická a definitivní, nýbrž je v pohybu, je stálým pronikáním do neorganizovaných dosud sfér, je pokračováním, postupem, pokrokem.

§ 7. Organizovanost a její centra

Cizí, nevlastní zásah do dané organizační sféry může mít ještě jiný účinek než rušivý nebo alespoň zanedbatelný; může se totiž někdy prokázat schopností integrovat tuto sféru ještě s jinými na nové úrovni organizační, tj. schopností postavit se nad touto a jinými strukturami jako nad materiálem a uvést je do nových vztahů a souvislostí, které sice z povahy materiálu samého (tj. původní struktury a organizace) nevyplývají, nýbrž naopak ji přesahují, ale které vlastní strukturu tohoto materiálu zahrnují a zachovávají, i když ji vždy do jisté míry zjednodušují, typizují, redukují, ekonomizují. Odtud je patrné, že pojem materiálu i pojem elementu, resp. principu organizujícího jsou oba pojmy relativními (resp. relačními): to, co v jedné souvislosti může být organizací, resp. organizačním centrem, v jiné souvislosti se může stát materiálem pro organizaci nového typu, nové úrovně. Podstatným rysem organizačního postupu je, že jeho centrum nepůsobí svou prostou existencí, nýbrž svou funkcí v jistém plánu, tedy svým plánem (konec konců), svou organizační silou. To znamená přesněji popsáno, že jeho působnost má své určité meze, hranice; nikoli ovšem meze z vnějška (nebo alespoň nikoli pouze z vnějška) diktované, nýbrž meze z vnitřních, vlastních motivů a příčin udržované. Plán, organizační síla, působnost organizačního centra je intencionální, což znamená, že má nejen svůj počátek, ale také konec, cíl, mez, hranici. Materiál je na nové úrovni vztahů, jen pokud je v těchto mezích, tj. jen pokud je intencionálně zahrnut do organizované sféry. Ony meze jsou jedním z charakteristických znaků individuální povahy jak organizačních center, tak organizovaných struktur vůbec.

Díky této skutečnosti můžeme označit jednotlivé organizační sféry za celky. Přirozeně nikoli za celky v absolutním smyslu, tj. za celky dokonale izolované; přesto za celky, které mají svou míru samostatnosti a autonomie.

§ 8. Nové a staré (kritika pojmu „vývoj“)

Charakter pojmu „vývoj“ je po výtce popisný, nikoli explikativní; je praktický, nikoli teoretický. Každý vážný pokus o teorii vývoje se musí stát teorií setrvačnosti a návratu; pojetí tvořivosti je možné jen jako rub pojetí rozkladu nebo setrvačnosti. Skutečnou otázkou není, jak je možné nové, nýbrž jak je možné staré a zastaralé, tj. jak se z nového může stát staré. Nelze vykládat nové ze starého, nýbrž jen naopak staré z nového; nebylo zajisté nejprve staré a potom nové, nýbrž napřed nové a to zastaralo.

Pojem vývoje je proto jen popisný, poněvadž se přibližuje realitě z vnějška, poněvadž ji chce pojmovit objektivně. Stojíce stranou skutečného průběhu událostí, prohlašujeme stav současný za nový a stav předcházející za starý, a tak se dostáváme do neřešitelných rozporů předpokladem, že staré bylo před novým, tj. že věc, o níž jednáme, byla napřed stará a pak nová. Rozpory jsou však zřejmé: chceme-li vyložit nové ze starého, znamená to úsilí objevit nové mezi starým, přímo uprostřed starého, čili pokus prohlásit, že ono nové už tu bylo nějak přítomno ve starém, že v podstatě není rozdíl mezi tímto novým a oním starým, a že tedy není v pravém smyslu nic nového. Zmizí nám rozdíl mezi starým a novým na straně jedné a mezi minulým a přítomným na straně druhé. To má své předně důsledky i pro pojetí času; existuje rozloženost věcí a tvarů v průběhu časové posloupnosti. Dochází k dalšímu sporu, chceme-li totiž ztotožnit všechno přítomné s novým a všechno minulé se starým. Ostatně se vždy znovu vrací otázka, odkud může pramenit rozdíl mezi tzv. starým a tzv. novým, tj. jak se ze starého může stát nové. To je otázka ovšem nezodpověditelná; tu buď popřeme – jak už řečeno – skutečnost nového, anebo nám nezbyvá než vyložit vznik nového z jiného zdroje, než je staré. V tomto druhém případě bychom však museli vykládat zvlášť a nezávisle jak nové, tak staré; vzniká totiž otázka, kde se vzalo staré. Pakliže však jeho zdroje jsou totožné se zdroji nového, musíme se ptát, proč i ono není nové a kde se vzala jeho zastaralost. A tím ovšem se dostáváme na cestu, o níž jsme mluvili na počátku, totiž k pojetí rubu, opaku vývoje, k pojetí setrvačnosti, návratu, rozkladu atd.

Všechno nové je jedinečné, individuální. To neznamená ovšem, že je omezené, atomické, uzavřené; každá novost znamená pravý opak uzavřenosti, totiž otevřenost, nový prostor, dynamis. Právě pro tento svůj charakter je nové víc než pouhé semeno, než zárodek. Nové je vždy činem, akcí, která prolamuje dosavadní uzavřenost nikoli zevnitř, nýbrž zvenčí; nové je zároveň zásahem z jiné sféry a zároveň zásahem do dané sféry (dosavadní, až dosud v sebe uzavřené). Nové přináší s sebou vždy nové rozměry, nové vztahy a možnosti a tak redukuje, stlačuje dosavadní totalitu a plnost na parcialitu a částečnost, jednotlivost. Ale abychom mohli přesněji pochopit tento proces, je třeba předběžně porozumět tomu, jakým způsobem může dosavadní sféra trvat v nové situaci, tj. jak může přejít ze své sevřenosti do uvolněnosti a při tom se nerozpadnout na neorganizované složky, tedy nevrátit se k úplnému počátku, od něhož by každá nová a od dané odlišná struktura a organizace musela vždy znovu vyjít.

Veškerý vývoj nespočívá v novosti, nýbrž ve způsobu, jakým je z minulého nového učiněno přítomné staré, tj. ve způsobu a rozsahu trvání starého. Nové samo o sobě je počátkem, nikoli pokračováním, vývojem. Vývojem, pokračováním se může stát jedině ve vztahu k starému,

totiž tak, že je zachovává tím, že je pozdvihuje na novou úroveň, že je řadí do nové, transcendentní (pro ně) souvislosti.

§ 9. Celek jako subjekt

Ukázali jsme si, že realita není homogenní, nýbrž rozlišená, diferencovaná. Zvláštním typem takové diferenciaci je případ organizační struktury, která se liší od jiných struktur především tím, že má své centrálnější a perifernější okruhy, které nemají stejné důležitosti a podstatnosti. V takovém případě struktura omezeného okruhu reality je trvalejší, než by byly původní vzájemné vztahy materiálu jí organizovaného. V takovém případě mluvíme o materiálu, vytvářejícím takovou strukturu (lépe: uspořádaném podle řádu takové struktury) jako o *celku*. Můžeme tedy celek daleko přesněji definovat jako ohraničenost proti proměnlivosti procesu, odstup od ustavičného proudu změn, než jako ohraničenost vůči okolí a odstup od prostředí. Toto obojí poslední je teprve druhotným, následným znakem celkovosti, kdežto ona (poměrná) trvalost, časová transcendence organizační struktury je znakem původním a prvotním.

Celek je ovšem od okolí ohraničen ve smyslu dosti relativním. Okolí, prostředí, do něhož je celek zasazen, je nerozlučnou jeho součástí: není celku bez adekvátního prostředí. To platí tím více a tím zřetelněji, čím vyšší typ celků máme na mysli. Z daného organizačního centra je organizován nejen celek, nýbrž i jeho prostředí. Proto prostředí nese vždy zřetelné znaky celku; ale ovšem i obráceně, celek nese zřetelné stopy prostředí, v němž existuje, do něhož je zasazen. Okolí, prostředí určitého celku je ovšem za jeho hranicemi; v tom smyslu je tedy objektivním prostředím. Celek však na něm participuje pouze ve smyslu struktury, jíž je sám podřízen, a to znamená subjektivně (= jako subjekt). Celku je jeho okolí otevřeno jen z jeho, tj. celostní perspektivy; pro něj je to vlastní prostředí, vlastní svět, čili svět viděný z jeho, celostní, subjektivní stránky. V tomto smyslu právě můžeme celek označit za subjekt a jeho prostředí, jeho „vlastní svět“ považovat za svět (vůbec), tj. za objektivní, tj. předmětný (objektivní).

Celkovost znamená ergo rovněž strukturalizaci *světa*, tj. „obsvětí“ (Umwelt podle Uexküllů), „vlastního světa“ (Eigenwelt podle Petersena); strukturalizaci nejprve ve smyslu subjektivního článkování, potom však i ve smyslu přizpůsobení, přeměny, přivlastnění, organizace prostředí.

Celek je individuem; to neznámá, že je nedělitelný, nerozložitelný (v hrubém smyslu). Naopak, každý celek lze rozložit. Naproti tomu jej nelze složit, sestavit. To ovšem znamená, že při rozkladu nerozkládáme celek jako strukturu, nýbrž že rozkládáme pouze materiál, který byl v celek organizován a strukturu celostní při tom rušíme. Individualita celku je dána jednak jeho relativní autonomií, jednak specifickou povahou jak materiálu, který je organizován v celek, tak okolí, kterému se organizační struktura celku vždy určitým způsobem přizpůsobuje zároveň s tím, jak jej přizpůsobuje sobě. Formálně tedy je individualita založena jednotou organizace a mezemi struktury; materiálně je však uskutečněna navazováním, tj. zachováním znaků určitého specifického výseku světa, který je organizován jako celek a druhotně v širším rozměru rovněž jako „obsvětí“.

§ 10. Svoboda

Postoupení materiálu (byť už jistým způsobem organizovaného) na novou úroveň organizace není nijak rozvinutím již existujících, ale skrytých vztahů a možností vnitřních, imanentních, nýbrž jde o skutečně novou, z vnitřních příčin a podmínek daného materiálu nevyvoditelnou strukturu, přicházející z vnějška a předpokládající vyzdvižení původních vztahů a struktur do nové úrovně. V tom smyslu je materiál organizován nikoli už v prostoru a světě sobě vlastním, nýbrž novém, řídicím, jemnějším, otevřenějším, v němž se jeho původně pevné a neprostopné meze do jisté míry deformují a prolamují, v němž se jeho organická vázanost jaksi prolamuje, rozestupuje, v němž se jeho vztahy a struktury stávají parciálními, lokálními, pórovitými a tím otevřenými, prostupnými, takže se objevuje mnoho nového prostoru mezi nimi, kde najdou místo vztahy a struktury nového typu, nové úrovně, které sice dosavadní vztahy a souvislosti i struktury tak říkajíc respektují (nutně respektují), avšak takovým způsobem, že je v sebe, tj. ve svou organizaci a ve své vztahy zahrnují, že je – alespoň v jejich podstatných rysech – zachovávají, že na nich stojí, ale zároveň že je přesahují, že jsou více než ony, že jsou jaksi hierarchicky nad nimi. Toto přesahování je základní formou svobody. Směr svobody však není směrem od daného, od materiálu, od nutnosti do volna, do prázdna, to jest: svoboda subjektu není svou podstatou, svým počátkem uvolněním sebe samého, uvolněním organizačního centra (neboť subjekt, organizační centrum jest na vyšší úrovni a přichází odtud, tj. zvenčí, k uzavřenému a svou imanencí sevřenému materiálu), nýbrž je naopak uvolněním původní sevřenosti materiálu, který byl prostou existencí, prostým příchodem a zásahem subjektu (resp. organizačního centra) vyzdvižen do prostoru, v němž a vůči němuž již není na všechny strany uzavřen. Teprve druhotné je svoboda také uvolněním subjektu, ale opět nikoli pryč od materiálu, nýbrž právě uprostřed něho; subjektu se dostává volného prostoru pro zvládnání materiálu.

Přátelé, čekám na Vaše poznámky k definitivní úpravě!

Váš Láďa